

Əliyeva Əsmər Əlimusa qızı,

BDU Mülki proses və kommersiya hüququ kafedrasının müdiri, h.ü.f.d., dosent

Ünvan: Bakı şəhəri, Akademik Zəhid Xəlilov küçəsi, 33

E-mail: asmaraliyeva@bsu.edu.az

UOT: 34.336.227

DOI: <https://doi.org/10.30546/2218-9130.045.2026.338>

VERGİDƏN YAYINMA İLƏ MÜBARİZƏ ÇƏRÇİVƏSİNDƏ DÖVLƏTLƏRİN AVTOMATİK İNFORMASIYA MÜBADİLƏSİ: FATCA VƏ CRS NÜMUNƏSİ

Açar sözlər: vergidən yayınma, avtomatik informasiya mübadiləsi, FATCA, CRS, maliyyə institutlarında vergi monitorinqi.

Ключевые слова: уклонение от уплаты налогов, автоматический обмен информацией, FATCA, CRS, налоговый мониторинг в финансовых учреждениях.

Keywords: tax evasion, automatic exchange of information, FATCA, CRS, tax monitoring in financial institutions.

Giriş

Avtomatik məlumat mübadiləsinin tarixi və hüquqi əsasları. Transmilli vergi inzibatçılığı sahəsində əməkdaşlığın tarixi bəzi müəlliflərin fikrincə, 1843-cü ildə Fransa və Belçika arasında imzalanmış ilk ikitərəfli vergi müqaviləsinə qədər uzanır [6]. Həmin saziş əsasən vergi məqsədləri üçün torpaq reyestrləri arasında əmlak sənədləri və məlumatların mübadiləsinə nəzərdə tutmuşdur.

Hazırda dünya üzrə qüvvədə olan 3000-dən çox ikiqat vergitutma sazişləri iki nümunəvi modelə əsaslanaraq hazırlanmışdır: İqtisadi Əməkdaş-

lıq və İnkişaf Təşkilatının (İƏİT-OECD) Modeli və BMT Modeli. Bu modellər 1921-ci ildə başlayan Millətlər Liqasındakı müzakirələrin nəticəsində hazırlanmışdır [3]. Model konvensiyaların 26-cı maddəsi məlumat mübadiləsi üçün sorğu və şərtlərə həsr edilmişdir.

Bundan başqa, 1926-cı və 1927-ci illərdə Millətlər Liqasının ekspertləri tərəfindən hazırlanmış dörd nümunəvi saziş 1928-ci ildə ekspertlərin ümumi yığıncağında qəbul edilmişdir. Bu nümunəvi sazişlərdən biri olan "Vergi məsələlərində inzibati yardım haqqında Konvensiya" həm sorğu əsasında məlumat mübadiləsi, həm də daşınmaz əmlak kimi müəyyən kateqoriyalara aid məlumatların avtomatik mübadiləsi haqqında müddəaları özündə əks etdirirdi. Millətlər Liqasının 1943-cü il Meksika və 1946-cı il London vergi müqaviləsi modellərində də oxşar müddəalar var idi. İkinci Dünya müharibəsindən sonra İƏİT tərəfindən aparılan vergi müqavilələri ilə bağlı araşdırmalarında ayrı-ayrı inzibati yardım sazişlərinin bağlanması yanaşmasından imtina edilmiş və vergiqoymada inzibati əməkdaşlığa dair müddəaları ikiqat vergitutma sazişləri ilə birləşdirən hibrid yanaşma qəbul edilmişdir. İƏİT-in İkiqat Vergitutma üzrə Model Konvensi-

yasının 26-cı maddəsi ilk dəfə 1963-cü ildə vergi administrasiyası arasında məlumat mübadiləsinə həsr edilmişdir. Lakin məlumatın avtomatik mübadiləsi üsulu konvensiyanın mətninə daxil edilməmişdir [8].

1970-ci illərdən sonra baş verən proseslər nəticəsində iqiqat vergitutmanın aradan qaldırılması ilə bağlı OECD Modelində məlumat mübadiləsi imkanları artırıldı. Kortəbii məlumat mübadiləsi öz yerini sorğu əsasında və texniki tapşırıqlarda açıq şəkildə qeyd olunmaqla aparılan məlumat mübadiləsinə verdi, bundan əlavə, informasiya mübadiləsi çərçivəsində eyni vaxtda vergi araşdırmaları, xaricdə vergi araşdırmaları və sənaye miqyasında məlumat mübadiləsi kimi yeni üsullar nəzərdən keçirilməyə başlandı.

Qeyd edilməlidir ki, iqiqat vergitutmanın aradan qaldırılması haqqında sazişlər ilə yanaşı bağlanan digər ikitərəfli və çoxtərəfli vergi müqavilələri vergi administrasiyaları arasında transsərhəd vergi məlumatlarının mübadiləsi üçün hüquqi bazanı təmin etməyə kömək edir. Bu baxımdan, İƏİT tərəfindən hazırlanan Vergi Məlumatı Mübadiləsi Sazişləri vergi administrasiyalarına rezidentlərinin vergi cənnətləri (güzeştli vergitutma tətbiq edən dövlətlər) və ofşor investisiya fəaliyyətləri haqqında məlumat əldə etmək imkanı vermək məqsədi daşıyır. Qeyd edək ki, bir qayda olaraq, iqiqat vergitutmanın aradan qaldırılması müqavilələrini (DTA) imzalamayan ölkələrlə vergi məlumatı mübadiləsi sazişləri nəzəri cəhətdən çoxtərəfli əsasda mümkün olsa da, təcrübədə onlara yalnız ikitərəfli formada rast gəlinir. Bu günə qədər ölkələr arasında 600-dən çox vergi məlumatı mübadiləsi sazişi imzalanmışdır. Bu müqavilələr sorğu əsasında məlumat mübadiləsi üçün tətbiq olunsa da, hesab edilir ki, avtomatik vergi məlumat mübadiləsi müqavilələri əsasında hüquqi məlumat mübadiləsi də aparıla bilər.

Avtomatik məlumat mübadiləsi ilə əlaqəli digər hüquqi əsas Avropa Şurasına üzv dövlətlərin və İƏİT-in birgə söyləri ilə hazırlanmış Vergi məsələləri üzrə qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Konvensiyadır. İlk dəfə 1988-ci ildə dərc edilmiş və 2011-ci ildə qüvvəyə minmiş protokolla yenilənmiş konvensiya vergi sahəsində inzibati əməkdaşlığın bütün növlərini əhatə edir və həmçinin avtomatik məlumat mübadiləsinə imkan verir. Bununla belə, bu konvensiya açıq şəkildə qeyd edir ki, avtomatik məlumat mübadiləsinin baş tutması üçün onu imzalayan ölkələrin administrasiyaları arasında ayrıca saziş imzalanmalıdır. Beləliklə, saziş avtomatik məlumat mübadiləsi mexanizmini aktivləşdirmək və funksionallaşdırmaq məqsədi daşıyır.

Hesab edilir ki, institusional və hüquqi infrastruktur baxımından transsərhəd vergi məlumatlarının mübadiləsi üçün ən təkmil mexanizm Avropa İttifaqı (Aİ) çərçivəsində yaranmışdır. Onun tarixi 1970-ci illərə təsadüf etsə də, son onillikdə Aİ səviyyəsində əsaslı məlumat mübadiləsi təcrübələrinin sürəti əldə edilmişdir. Avropa İttifaqı tərəfindən qəbul edilmiş müxtəlif direktivlər üzv dövlətlər arasında həm dolaylı vergi (əlavə dəyər və aksiz vergiləri), həm də birbaşa vergitutma (əmək haqqı, idarə heyəti üzvlərinin maaşları, həyat sığortası məhsulları, pensiyalar, daşınmaz əmlaka sahiblik və gəlirlər, faizlər və buna bənzər əmanət gəlirləri) üzrə avtomatik məlumat mübadiləsini məcbur etmişdir.

Bunlardan başqa, bəzi regional vergi əməkdaşlığı sazişləri idarələr arasında avtomatik məlumat mübadiləsini nəzərdə tutan müddəaları nəzərdə tutmaqdadır. Nümunə kimi Vergi məsələləri üzrə qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Nordik Konvensiyasını və Cənubi Asiya Regional Əməkdaşlıq Təşkilatının İqiqat vergitutmasının qarşısının alınması və vergi məsələlərində qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Məhdud Çoxtərəfli Sazişi göstərmək olar [8].

Əsas mətn*Avtomatik Məlumat Mübadiləsinin Yeni Beynəlxalq Standart kimi qəbul edilməsi*

Dünyamızın getdikcə artan qloballaşması fonunda vergi ödəyiciləri yaşadıkları ölkənin maliyyə institutları ilə məlumat mübadiləsi aparmaq üçün bu maliyyə institutlarından getdikcə daha çox istifadə edirlər.

Böyük məbləğdə pullar ofşor hesablarda saxlanılır və vergi ödəyiciləri öz ölkələrində vergi öhdəliklərinə əməl etmədikləri üçün vergiyə cəlb edilə bilmirlər. Məsələn, Şimali Amerika ölkələrinin 38.2 trilyon dollar sərvətin 700 milyon dolları, yəni təqribən 2 faizi, Avropadakı aktivlərin təxminən 8%-ni təşkil edən təqribən 3 trilyon dollar, Latin Amerikasındakı aktivlərin 25%-ni təşkil edən 900 milyard dollar və Yaxın Şərq və Afrikadakı aktivlərin təxminən 33%-ni təşkil edən 1,4 trilyon dollar ofşor hesablarda saxlanılır. Ümumi daxili məhsulu 774,9 milyard dollar olan Türkiyədə, ölkənin aktivlərinin təxminən 20%-nə bərabər olan 158 milyard dolların ofşor hesablarda saxlandığı təxmin edilir. Odur ki, vergi sistemlərinin bütövlüyünü qorumalı olan bütün ölkələr üçün ofşorlar, vergidən yayınmada əsas problemdir. Bu ümumi problemin aradan qaldırılması bütün milli vergi idarələrinin əməkdaşlığını tələb edir. Bu əməkdaşlığın isə əsas elementi informasiya mübadiləsidir.

Avtomatik informasiya mübadiləsi hər zaman transmilli vergi əməkdaşlığının mövzusu olsa da, ikiqat vergitutma müqavilələri çərçivəsində məlumat mübadiləsinin ən geniş yayılmış və geniş tətbiq edilən üsulu sorğu əsasında məlumat mübadiləsi olmuşdur. Bununla belə, sorğu əsasında məlumat mübadiləsinə qoyulan məhdudiyyətlər, məsələn, vergi ödəyicisinin adının, onların hesabının yerləşdiyi ölkə və maliyyə qurumunun məlumatının tələb edilməsi, vergidən yayınma ilə bağlı əsaslı şübhələrin olması məlumat mübadiləsinin effektivliyini azaldır. Qloballaşmanın və texnoloji dəyişikliyin kütləvi

artımından sonra yaranan bu vəziyyət, mövcud təcrübələrin effektivliyini şübhə altına almışdır.

6 sentyabr 2013-cü ildə G20 ölkələrinin liderləri avtomatik məlumat mübadiləsinin “yeni global standart”ına dair razılaşmaya gəldilər və OECD-nin bu standartın yaradılması üzrə söylərini tam dəstəklədiklərini bildirdilər. OECD tərəfindən hazırlanmış vergi məsələləri üzrə maliyyə məlumatlarının avtomatik mübadiləsi standartı ilk dəfə 23 fevral 2014-cü ildə G20-nin maliyyə nazirləri və Mərkəzi Banklarının rəhbərləri tərəfindən təsdiq edildi. Daha sonra, 6 may 2014-cü ildə bütün 34 OECD üzv ölkəsi və bəzi qeyri-üzv ölkələr bəyannamədə avtomatik məlumat mübadiləsi standartını sürətlə tətbiq etmək və onu öz daxili qanunlarına köçürmək öhdəliyini elan etdilər. 15 iyul 2014-cü il tarixində OECD Şurası tərəfindən təsdiq edildikdən sonra, məlumat mübadiləsinin həyata keçirilməsi üçün ətraflı şərh və texniki həllər də daxil olmaqla yeni standartın tam mətni 21 iyul 2014-cü il tarixində dərc edildi. 28-29 oktyabr 2014-cü il tarixində Berlində keçirilən Qlobal Forumun iclasında yeni avtomatik məlumat mübadiləsi standartı dəstəkləndi. 89 üzv ölkə maliyyə hesabı məlumatlarının avtomatik mübadiləsinə və 2017 və ya 2018-ci ilə qədər ilk mübadiləni həyata keçirmək üçün lazımı hüquqi prosedurları tamamlamağı öhdəsinə götürdü.

Avtomatik məlumat mübadiləsinin effektiv işləməsi üçün zəruri olan ümumi zəmin yaratmaq məqsədilə hazırlanmış Standart iki elementə malikdir: Səlahiyyətli Orqanlar arasında Müqavilə Modeli (Competent Authority Agreement – CAA) və Ümumi Hesabat və Prosedur Standartı (Common Reporting and Due Diligence Standard – CRS).

İki və ya daha çox ölkə arasında imzalana bilən birinci model vergi idarələri arasında avtomatik məlumat mübadiləsi proseduru nəzərdə tutur. Məlumat mübadiləsinin hüquqi əsasını təşkil edən ikitərəfli və ya çoxtərəfli

vergi müqavilələri ilə CRS arasında əlaqə yaratmaqla müqavilə modeli, imzalayan ölkələrin vergi administrasiyaları arasında maliyyə hesabı məlumatlarının avtomatik mübadiləsinə imkan verir.

CRS Standartı maliyyə institutlarının vergi məqsədləri üçün öz administrasiyalarına maliyyə hesabları barədə hesabat verərkən riayət etməli olduqları prosedurları və prinsipləri müəyyən edir. Standartın tətbiqi CRS-nin daxili qanunvericiliyə köçürülməsini tələb edir.

FATCA. Vergidən yayınma ilə mübarizədə avtomatik məlumat mübadiləsi müqavilələrindən bəhs edilərkən FATCA müqaviləsinin adını xüsusi olaraq qeyd etmək lazımdır.

FATCA-nın tarixi Union Bank of Switzerland (UBS) qalmaqalı ilə başlayır; İsveçrənin ən böyük bankı olan UBS İsveçrə hesablarından istifadə edən minlərlə amerikalı müştəriyə ABŞ vergilərindən yayınmağa kömək etmişdir; ofşor hesablar vasitəsilə cəmi təxminən 1,2 milyard dollar məbləğində vergidən yayınma qeydə alınmışdır. Qalmaqalların nəticəsi olaraq, UBS ABŞ-nin bütün cinayət ittihamlarını bağlaya bilmək üçün 780 milyon dollar ödəmişdir.

ABŞ Konqresi 2010-cu ilin 18 martında Xarici Hesablar üzrə Vergi Uyğunluğu Aktını (Foreign Account Tax Compliance Act) – FATCA-nı qəbul etmişdir. Sənəd 1 yanvar 2013-cü ildən qüvvəyə minmişdir.

FATCA-nın tələblərinə görə ABŞ-dən kənardə maliyyə əməliyyatları aparan ABŞ vergi ödəyiciləri bu əməliyyatlar barədə ABŞ Daxili Gəlirlər İdarəsinə (IRS – Internal Revenues Services) məlumat verməlidir. Bundan əlavə, FATCA-nın tələblərinə görə müqavilə tərəfləri ABŞ-nin vergi ödəyicilərinin onların ərazisində həyata keçirdikləri maliyyə əməliyyatları barədə məlumatları birbaşa olaraq IRS-ə ötürməkdə mükəlləfdirlər [6].

FATCA-nı imzalamağa razılıq verən dövlətlər FATCA-nın Model 1 və Model 2 adlanan iki

modelindən birini seçə bilirlər. Model 1-də üzv hökumət ABŞ-nin vergi ödəyiciləri barəsində məlumatları Daxili Gəlirlər İdarəsinə ötürməklə, prosesdə daha aktiv formada iştirak edir, FATCA-nın 2-ci Modelində bu iştirak daha passiv formada özünü göstərir.

1-ci Modelin özünün də iki forması mövcuddur:

a. qarşılıqlı model – USA tələb etdiyi məlumat növlərini müqavilənin digər tərəfi olan dövlətə də öz ödəyiciləri ilə bağlı tələb etdiyi halda təqdim etməyi öz öhdəsinə götürür.

b. qarşılıqsız model – faktiki olaraq İkiqat Vergitutma Müqavilələri və ya Vergi məlumatlarının mübadiləsi razılaşmalarında mövcud olan şərtlər mövcud deyildir. Partnyor dövlət məlumatları ABŞ Daxili Gəlirlər Xidmətinə köçürür, lakin ABŞ hökuməti belə bir öhdəliyi öz üzərinə götürmür.

1-ci Modelin mətninə əsasən, dövlətlər razılaşır ki, öz yurisdiksiyaları altında olan bütün maliyyə institutları vasitəsilə ABŞ ilə əlaqəli hesabların məlumatlarını Daxili Gəlirlər Xidmətinə ötürəcəklər. Maliyyə institutu Razılaşmanın 1-ci Əlavəsinə uyğun olaraq ABŞ əlaqəli hesabları müəyyənləşdirməli, onunla bağlı bütün məlumatları öz vergi administrasiyasına ötürməlidir. Administrasiya isə öz növbəsində bu məlumatları Daxili Gəlirlər Xidmətinə avtomatik qaydada ötürəcəkdir.

2-ci modelin mətninin şərtinə əsasən, ABŞ hökuməti aidiyyəti informasiyanı dövlətin özünün yox, maliyyə institutlarının vasitəsilə almağı öhdəlik kimi qoyur. 1-ci müqavilədə olduğu kimi burada da maliyyə institutlarının öhdəliyi kimi ABŞ əlaqəli hesabları müəyyən etməlidir.

FATCA-nın tələblərindən istisna olunan təşkilatlar mövcuddur. Bunlar aşağıdakılardır:

1. qeyri-kommersiya fəaliyyətini həyata keçirən dövlət strukturları, beynəlxalq təşkilatlar, mərkəzi banklar;

2. pensiya fondları;

3. konvensiyada sərhədləri dəqiq müəyyən-ləşdirilən şərtlərə malik olan kiçik qurumlar; və

4. nəzarət edilən xarici korporasiyalar, spon-sorluq edilən qapalı fondlar, investisiya məslə-hətçiləri və investisiya menecerləri [7].

Azərbaycan və FATCA

Azərbaycan Respublikası vergi sahəsində avtomatik məlumat mübadiləsi istiqamətində beynəlxalq çərçivədə digər dövlətlərlə sıx əmək-dəşlik edən ölkələrdəndir.

2017-ci ildə Azərbaycan Respublikası Ver-gi Məcəlləsinə edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə vergi nəzarətinin yeni bir üsulu – “maliyyə ins-titutlarında vergi monitorinqi” əlavə edildi. Yeni redaksiyanın 36.7 və 36.8-ci maddələrində de-yilirdi ki, “Vergi orqanı vergi və maliyyə məlu-matlarının mübadiləsini nəzərdə tutan Azər-baycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı bey-nəlxalq müqavilələrin tələblərinə əməl edilmə-sini təmin etmək məqsədilə maliyyə institutla-rında vergi monitorinqi apara bilər” [1].

Bununla, Azərbaycan hökuməti vergi admi-nistrasiyası sahəsində avtomatik məlumat müba-diləsini leqal olaraq təsbit etmiş oldu.

İndi isə Məcəllənin 36.7-ci maddəsində deyilən vergi nəzarəti növünün nəyi nəzərdə tut-duğunu izah etməyə çalışacağıq. İlk növbədə, vergi monitorinqinin keçirilməsini mümkün edilən “maliyyə institutları” anlayışına aydınlıq gətirmək lazımdır. AR Vergi Məcəlləsinin 13-cü maddəsinə əsasən, maliyyə institutları dedikdə, aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

- bank fəaliyyəti;
- həyatın yığıcı sığortası və (və ya) annuitet sığortası fəaliyyəti;
- depozitar fəaliyyəti;
- qiymətli kağızların (veksellər, depozitar qəbzə və sair), törəmə maliyyə alətlərinin, xari-ci valyutaların məzənnə, faiz dərəcəsi və indeks alətləri, qiymətli kağızlarla fəaliyyəti;
- investorların portfellerinin idarə edilməsi fəaliyyəti;

• yuxarıda qeyd olunmuş fəaliyyətlərdən hər hansı biri ilə məşğul olan şəxs tərəfindən idarə olunan hüquqi şəxsin həyata keçirdiyi fəaliyyət [1].

Məcəllə yuxarıda adı çəkilən qurumlarda vergi monitorinqin aparılmasını mümkün he-sab edir. Bu monitorinqin aparılmasının hüquqi əsası kimi dövlətin tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr göstərilmişdir. Bu müqavilələrin sı-rasında FATCA və CRS ilk yerlərdə durur.

20 oktyabr 2015-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə “Azərbaycan Res-publikası Hökuməti ilə Amerika Birləşmiş Ştat-ları Hökuməti arasında vergi tələblərinin yerinə yetirilməsi üzrə beynəlxalq qaydalara əməl olun-masının yaxşılaşdırılması və Xarici Hesablar üzrə Vergi Əmələməsi Aktı (Foreign Account Tax Compliance Act – FATCA) tələblərinin həyata keçirilməsi barədə” Saziş təsdiq edilmişdir. Bununla da Azərbaycan və ABŞ qarşılıqlı ola-raq FATCA müqaviləsində göstərilən şəxslərin maliyyə əməliyyatları barədə məlumatların qar-şılıqlı mübadiləsini öhdələrinə götürmüşlər.

ABŞ hökumətinin Azərbaycanla bağladığı müqavilə qarşılıqlı modelə əsaslanır. Belə ki, ABŞ-nin tələb etdiyi analoji məlumatları Azər-baycan tərəfi də ABŞ hökumətindən tələb etmək hüququna malikdir. Hökumətlərin cəlb edilmə dərəcəsi baxımından isə, ABŞ ilə Azərbaycan arasında bağlanmış FATCA müqaviləsinin müd-dəaları o nəticəyə gəlməyə əsas verir ki, Saziş İGA1A Modelində – yəni qarşılıqlı və dövlət-lərin daha aktiv cəlb olunduğu variantda imza-lanmışdır. beləliklə, Azərbaycan və ABŞ ara-sında bağlanan FATCA müqaviləsinə əsasən, tərəfdaş dövlətlər öhdəsinə götürür ki, onların ərazisində fəaliyyət göstərən maliyyə institut-ları nəzərdə tutulan şəxslərlə bağlı məlumatları öz dövlətlərinin vergi administrasiyalarına ötür-məkdə, vergi administrasiyaları isə bir-birinə ötürməkdə mükəlləfdirlər.

Azərbaycan və CRS

Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 4 avqust 2016-cı il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “2016-cı ildə vergi sahəsində aparılacaq islahatların istiqamətləri”ndə ölkə hüdudlarından kənarda əldə olunmuş gəlirlərin vergiyə cəlb olunmasında şəffaflığı təmin etmək üçün digər dövlətlərlə maliyyə məlumatlarının avtomatik mübadiləsi məqsədilə hökumətlərarası müqavilələrin bağlanması nəzərdə tutulmuşdur [4]. Həmin Sərəncamın icrası olaraq “Maliyyə hesabları barədə məlumatların avtomatik mübadiləsi haqqında səlahiyyətli orqanlar arasında Çoxtərəfli Razılaşma”ya (CRS) qoşulmaq barədə bəyanat imzalanıb və bu bəyanata əsasən Azərbaycanda CRS-in tətbiqinə 1 iyul 2017-ci il tarixindən başlanılıb və bu tarixdən etibarən maliyyə institutlarına hesab açmaq üçün müraciət etmiş hər bir hüquqi və fiziki şəxsin (özünüqiymətləndirmə anketi dolduraraq) vergi rezidentliyinin statusunu müəyyən etməlidirlər [2].

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası da vergi administrasiyaları arasında avtomatik məlumat mübadiləsi sahəsində aktiv iştirakçısıdır.

Nəticə

Akademik tədqiqatların qiymətləndirilməsi

Vergi orqanları arasında məlumat mübadiləsinin beynəlxalq vergi itkilərinə və vergidən yayınmaya təsirini təhlil edən akademik tədqiqatlar nəticəsində aşağıdakıları deyə bilərik:

Vergi idarələri arasında məlumat mübadiləsi mexanizmində iştirak edən ölkələrin sayı sürətlə artmaqdadır. Lakin bəzən vergi ödəyiciləri tələb üzərinə məlumat mübadiləsinin nəticələrindən yayınmaq üçün müxtəlif üsullara yol ataraq yayımanı və yan keçməni reallaşdırırlar. Məsələn, banklar vergi cənnətlərində pulu mənşə ölkəsinə qaytarmaq əvəzinə, müqavilə ilə əhatə olunmayan ölkələrdə depozit qoya bilirlər. Tələb üzrə məlumat mübadiləsinin vergidən yayınma halları və dolaşması ilə bəzən itkiləri gözlənilən qədər azaldırdığı müşahidə edilir. Bunun əvəzinə ölkələr son dövrlər bu və bu kimi yayınmalarla mübarizəni səmərələşdirmək məqsədilə çoxtərəfli avtomatik məlumat mübadiləsinə müraciət etməyə üstünlük verirlər. Bu cür avtomatik məlumat mübadiləsi sorğu əsasında məlumat ötürülməsini əvəz etməklə, dövlətlərin vergidən yan keçmə sxemlərindən özlərini daha yaxşı sığortalamaq üçün nəticələnir.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/46948>
2. “Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında vergi tələblərinin yerinə yetirilməsi üzrə beynəlxalq qaydalara əməl olunmasının yaxşılaşdırılması və Xarici Hesablar üzrə Vergi Əmələməsi Aktı (Foreign Account Tax Compliance Act – FATCA) tələblərinin həyata keçirilməsi barədə” Sazişin təsdiq edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/31243>
3. Əsmər Əliyeva. MÜASİR VERGİ HÜQUQUNDA VERGİDƏN YAN KEÇMƏ SXEMLƏRİNİN BİR NÖVÜ OLAN TRANSFER QIYMƏTİ VƏ ONUN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİNDƏ ƏSAS PRİNSİP KİMİ “QOL UZUNLUĞU” PRİNSİPİ // “Heydər Əliyevin dövlət təhlükəsizliyi siyasəti: tarixi nailiyyətlər və müasir çağırışlar” adlı respublika elmi-praktik konfransı. I cild. – 2025. – s. 83-89.
4. “2016-cı ildə vergi sahəsində aparılacaq islahatların istiqamətləri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 4 avqust 2016-cı il tarixli Sərəncamı: [Elektron resurs] /URL: <https://e-qanun.az/framework/33468>
5. Qeyri-rezidentlərin Azərbaycan Respublikası ərazisində həyata keçirdikləri maliyyə əməliyyatları barədə məlumatların bu dövlətlərin səlahiyyətli orqanlarına verilməsi Hədləri və Qaydasının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2015-ci il 3 iyun tarixli 211 nömrəli Qərarı: [Elektron resurs]/URL: <https://e-qanun.az/framework/30114>
6. Doç. Dr. Leyla Ateş. VERGİSEL BİLGİLERİN OTOMATİK DEĞİŞİMİ STANDARDI VE TÜRKİYE // İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı Cilt:2. – Yıl 2015. – s. 665-681: [Elektronik kaynak]/URL: <https://dergi-park.org.tr/tr/download/article-file/208375>

7. Hakimah Yaacob Nur Nazirah Norni, Sultan Sharif Ali, Muhammad Iqmal Hisham Kamaruddin. FATCA: THE OUTCLAWING LAWS THAT COMPEL LOCAL INTERNATIONAL FINANCIAL INSTITUTIONS IN BANKING COMPLIANCE. Readings in Sustaining Global Halal Ecosystems: Collection of Articles from The 2nd International Halal Management Conference (IHMC 2018) (pp.179-199). [Electronic resource]/URL: https://www.researchgate.net/publication/346096418_FATCA_The_Outclawing_Laws_That_Compels_Local_International_Financial_Institutions_in_Banking_Compliance

8. Murat İÇMEN. VERGİ İDARELERİ ARASINDAKİ BİLGİ DEĞİŞİMİNİN VERGİ KAYIP VE KAÇAĞININ ÖNLENMESİNDEKİ ROLÜ. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayına Kabul Tarihi: 29.05.2025 Sosyal Bilimler Enstitüsü Der-gisi Online Yayın Tarihi: 15.09.2025 – Cilt: 27, Sayı: 3, – Yıl: 2025, – Sayfa: 1250-1269. [Elektronik kaynak]/URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4741093>

Алиева Асмар Алимуса гызы,
заведующая кафедрой гражданского процесса и
коммерческого права БГУ, кандидат наук, доцент

**АВТОМАТИЧЕСКИЙ ОБМЕН ИНФОРМАЦИЕЙ МЕЖДУ ГОСУДАРСТВАМИ
В РАМКАХ БОРЬБЫ С УКЛОНЕНИЕМ ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ: ПРИМЕР FATCA И CRS**

РЕЗЮМЕ

На новом этапе борьбы с уклонением от уплаты налогов предприниматели могут различными способами добиваться налогового мошенничества посредством трансграничных операций. Наиболее распространенным из этих методов является перенос деятельности резидентных юридических и физических лиц в страны с более благоприятным налогообложением для получения налоговых преимуществ. Одним из наиболее эффективных методов борьбы с такими практиками является формирование системы автоматического обмена информацией между правительствами. Соглашения о таких системах обмена информацией иногда реализуются на двусторонней основе, как в рамках FATCA, иногда на региональном уровне, а иногда на многосторонней основе на основе договоренностей. Статья посвящена этим системам, их недостаткам и изъянам.

Aliyeva Asmar Alimusa,
PhD in Law, Associate Professor, Head of the Department
of Civil Procedure and Commercial Law, BSU

**AUTOMATIC EXCHANGE OF INFORMATION BETWEEN STATES WITHIN
THE FRAMEWORK OF COMBATING TAX EVASION: THE EXAMPLE OF FATCA AND CRS**

SUMMARY

In the new phase of the fight against tax evasion, entrepreneurs can achieve tax evasion through cross-border transactions in various ways. The most widespread of these methods is for resident legal entities and individuals to move their operations to countries with more favorable taxation and thus obtain tax advantages. One of the most effective methods of combating these practices is to form a system of automatic information exchange between governments. Agreements on these exchange systems are sometimes implemented bilaterally, as in FATCA, sometimes regionally, and sometimes multilaterally on the basis of agreements. The article is devoted to these systems, their shortcomings and shortcomings.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 04.04.2026
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 21.04.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 25.04.2026